

ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СУЧАСНОГО ВЧИТЕЛЯ

Субашкевич І. Р., Корнят В. С.

ВСТУП

Сучасний педагог постійно перебуває в комунікативних стосунках із членами колективу, дітьми, їхніми батьками. Саме тут виявляються його комунікативні здібності. Водночас комунікативні здібності – це не лише мовлення вчителя, а й уміння за допомогою цього мовлення організувати педагогічну діяльність, зокрема здійснювати вплив на учнів, запобігати конфліктам, забезпечувати міжособистісну взаємодію тощо. Проблема визначення моделі мовлення сучасного педагога, його комунікативних здібностей сьогодні перебуває в центрі уваги багатьох дослідників-науковців. Досконале мовлення педагога – це передусім мовлення, яке: відповідає нормам сучасної літературної мови; точне, зрозуміле; без жаргонізмів, вульгаризмів і просторічних слів; багате, лексично різноманітне; відповідає цілям і умовам педагогічного спілкування.

Комунікація – (від лат. *communicatio* – «єдність», «передача», «»), пов'язаного з лат. дієсловом *communico* – «роблю спільним», «повідомляю», «з'єдную», похідним від лат. *communis* – «спільний») – це процес обміну інформацією між двома або більше особами¹. Відповідно визначимо, що комунікативні здібності – це якісна продуктивна комунікативна діяльність людини.

Проблеми комунікативних здібностей та комунікативної компетентності вчителя з лінгвістичного погляду досліджували О. Потебня й І. Клименко. Психологічні аспекти комунікативної компетентності вивчали Л. Виготський, М. Жинкін, А. Леонтьєв; нові теорії щодо комунікативних здібностей вчителя було розроблено А. Капською, О. Корнякою.

У сучасних психологічних та педагогічних словниках існує приблизно сто дефініцій комунікації, які зумовлені різноманітністю її способів, специфікою мети передачі та способом адресованості інформації. Зокрема, С. Рубінштейн визначив здібності як «складне

---

¹ Васьков Ю. Комунікативна компетентність учителя фізкультури. *Здоров'я та фізична культура*. 2006. № 6. С. 3–5.

синтетичне утворення, що містить низку даних, без яких людина не була б здібною до будь-яких дій», а також комунікативних².

Під комунікативною компетентністю розуміють здатність встановлювати і підтримувати необхідні контакти з іншими людьми, певну сукупність знань, умінь і навичок, що забезпечують ефективне спілкування³.

Комунікативність вчителя формується під впливом багатьох чинників. Переважають водночас особистісні чинники, які визначають модель комунікативності вчителя: загальні універсальні якості особистості вчителя (педагогічна спрямованість, психологічна підготовленість, доброзичливість, активність у суспільно-політичній і педагогічній діяльності, дисциплінованість, організованість); спеціальні якості вчителя (характеризують внутрішню структуру його комунікативності): пізнавальні якості (надають змогу особистості сприймати, розуміти та вивчати навколишній світ, реалізують інтерес до пізнання оточення, прагнення розвивати «дар пізнання людей», до співчуття, ідентифікації з іншими людьми тощо); експресивні якості (створюють виразність особистості, через яку вона стає зрозумілою іншим людям; управлінські якості (допомагають впливати на інших людей та здійснювати самоконтроль))⁴.

До спеціальних якостей комунікативності вчителя також належать: *комунікативні знання* – це узагальнений досвід людства в комунікативній діяльності, відображення у свідомості комунікативних ситуацій; *комунікативні навички* – автоматизовані свідомі дії, що сприяють швидкому відображенню у свідомості комунікативних ситуацій, визначають успішність сприйняття, розуміння об'єктивного світу і відповідного впливу на нього у процесі педагогічної комунікації; *комунікативні вміння* – комплекс дій, які базуються на теоретичній та практичній підготовленості, що надає змогу творчо використовувати комунікативні знання і навички для відображення та перетворення дійсності; *комунікативні звички* – доведені до автоматизму комунікативні дії; *комунікативний характер* – основні якості, властивості особистості, які виявляються в типовій для неї активності в

---

² Рубинштейн С. Основы общей психологии. Санкт-Петербург : Питер, 2002.

³ Поперечна Л. Комунікативні здібності вчителя як одна з важливих складових його професіограми. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія «Педагогічні науки»*. 2012. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2012_1_14.

⁴ Грейліх О. Мовленнєвий етикет як складова професійно-педагогічної комунікації педагога. *Psycholinguistics. Психолінгвістика*. 2017. № 22 (1). С. 58–69. DOI: 10.5281/zenodo.1087504.

комунікативній діяльності й у ставленнях до навколишнього світу, до інших людей, до себе⁵.

1. Методи та методики дослідження

Експериментальне дослідження здійснювалось у закладах дошкільної освіти та загальноосвітніх школах міста Львова. Основним завданням було визначення рівня комунікативної компетентності педагогів.

Для досягнення поставленої мети використовувалися такі психодіагностичні методики: методика виявлення стилів поведінки в конфліктних ситуаціях (К. Томаса); методика вивчення компетентності у спілкуванні, оцінка рівня товариськості (В. Ряховського); методика на виявлення комунікативних і організаторських здібностей (КОС-2) В. Синявського, В. Федорошина⁶.

У дослідженні також застосовувався експертний аналіз. Оцінка експертами сформованості комунікативних умінь педагогів здійснювалася за такими показниками: уміння проявляти теплоту і доброзичливість у спілкуванні з усіма учнями; уміння відчувати зміни в настрої групи й управляти ними; багатство і виразність мовлення; уміння створювати умови для вільного вираження позицій, зокрема і критики; уміння володіти своїм настроєм; уміння домовитися, якщо знадобиться, практично з кожним; уміння гармонійно сполучати жести, міміку, інтонації зі змістом мовлення; уміння поставити себе на місце учня, глянути на проблему його очима; уміння захоплююче і зрозуміло для учнів викладати матеріал; уміння вести дискусію на уроці, створювати зв'язок виступу із загальним руслом міркувань, підбивати підсумки; уміння відкрито виражати свою позицію так, що водночас не знижується самоповага учнів; уміння визнавати і бачити досягнення кожного, а особливо слабого учня.

Мета статті – проаналізувати й оцінити рівень комунікативної компетентності педагогів, її значення для виконання професійних обов'язків.

2. Результати та дискусії

Результати дослідження стилів поведінки особистості в конфліктній ситуації виявились такими: 46% педагогів обирають компроміс; 27% – обирають співпрацю; 13% – уникання; 7% – суперництво або пристосування. Отже, як бачимо, майже половина опитуваних педагогів

---

⁵ Васьков Ю. Комунікативна компетентність учителя фізкультури. *Здоров'я та фізична культура*. 2006. № 6. С. 3–5.

⁶ Комінко С. Крайні методи психодіагностики : навчальний посібник. Тернопіль : Карт-бланш, 2005.

(46%) обирають компроміс як спосіб урегулювання конфліктів. Такий стиль поведінки сприяє тимчасовому вирішенню проблеми, що умовно задовольняють всі сторони, які беруть участь у конфлікті. Такі педагоги йдуть на взаємні уступки, частково приймають думку іншої сторони або ж відкладають вирішення питання на майбутнє, залишають його відкритим. Особи, які схильні до компромісу як стилю поведінки, налаштовані на узгодження інтересів між сторонами, що конфліктують, водночас кожна з них іде на поступки.

27% опитаних обрали співпрацю як основний стиль урегулювання конфлікту. Такі педагоги беруть активну участь у розв'язанні конфлікту, захищають свої інтереси, але також бажають співпрацювати з іншими учасниками конфлікту.

Уникнення як основний спосіб урегулювання конфлікту обрали 13% досліджуваних. Їм притаманна відсутність прагнення до досягнення власних цілей, вони вважають, що шляхом уникання відкладають справу на кращий час.

Результати визначення рівня комунікативних і організаторських здібностей виявилися такими. Дуже високий рівень розвитку притаманний 10% педагогів, високий – 35%, середній – 45%, нижче середнього – 10%, низький рівень розвитку в педагогів не спостерігається.

Найбільше педагогів мають середній рівень комунікативних і організаторських схильностей. Вони прагнуть до контакту з людьми, не обмежують коло своїх знайомств, обстоюють свою думку, планують роботу. Однак «потенціал» цих схильностей не відрізняється високою стійкістю. Таким педагогам необхідно серйозно зайнятися формуванням і розвитком комунікативних і організаторських здібностей.

Високий рівень мають дещо менше педагогів, 35% загальної кількості. Такі педагоги не губляться в новій ситуації, швидко знаходять друзів, постійно намагаються розширити коло знайомих, займаються громадською діяльністю, допомагають близьким, друзям, виявляють ініціативу у спілкуванні, із задоволенням беруть участь в організації громадських заходів, здатні до самостійних рішень в екстремальній ситуації.

Однакова кількість досліджуваних мають дуже високий та нижче середнього рівні розвитку комунікативних здібностей. Перша група з них – це група людей із найбільш високим рівнем комунікативних і організаторських схильностей. Для них характерні швидка орієнтація у складних ситуаціях, невимушена поведінка в новому колективі, вони ініціативні, здатні до самостійних рішень, обстоюють свою думку, легко почуваються себе в незнайомій компанії, люблять і вміють організувати різноманітні ігри, колективні справи.

Педагоги з рівнем розвитку нижче середнього відзначаються тим, що не прагнуть до спілкування, почувають себе скуто в новій компанії, у вільний час люблять бути на самоті, обмежують свої знайомства, переживають труднощі під час встановлення контактів із людьми і виступу перед аудиторією, погано орієнтуються в незнайомій ситуації, не обстоюють свою думку, важко переживають образи. Не виявляють ініціативи у громадській діяльності, у багатьох справах уникають ухвалення самостійних рішень.

Для опису комунікативної компетентності нами була використана методика В. Ряховського для вивчення компетентності у спілкуванні, оцінки рівня товариськості. Дані проведеного дослідження на виявлення комунікативності показані в таблиці 1.

Таблиця 1

Визначення рівнів комунікабельності педагогів (у %)

Рівень комунікації	Молоді вчителі	Досвідчені вчителі
Низький рівень	0	0
Помірний рівень	25	10
Середній рівень	55	25
Високий рівень	20	65

За результатами дослідження варто зазначити, що жоден педагог не має низького рівня комунікативної компетентності. Усі педагоги мають помірний рівень комунікативної компетентності, не надто низький, що характеризується некомунікабельністю, замкнутістю, невмінням починати розмову з новими людьми, самотністю, і не високий, що передбачає надмірну комунікацію, люди з високим рівнем завжди вступають у дискусії, розмови, їм легко знайти спільну мову з новими людьми.

Педагоги із середнім рівнем розвитку комунікативних умінь характеризується добре розвинуеною комунікабельністю, допитливістю, умінням слухати співрозмовника, терплячістю у спілкуванні тощо.

Молоді мають нижчий рівень комунікації порівняно з досвідченими педагогами. Це можна пояснити низькою адаптацією педагогів до навчального процесу, зміною середовища спілкування, що супроводжується невмінням починати розмову з новими людьми, замкнутістю.

Досвідчені педагоги мають вищий рівень комунікативної компетентності, що характеризується впевненістю у спілкуванні, розкутістю, високим ступенем емоційності у спілкуванні тощо.

Комунікативну компетентність учителів у професійному спілкуванні експерти оцінювали за схемою оцінки дванадцяти вмій у педагогічному спілкуванні. Отримані нами величини погодженості

експертних оцінок за кожним умінням і загалом за всіма дванадцятьма ознаками виглядають таким чином. Найвище експерти оцінили вміння педагогів вести дискусію на уроці / занятті та викладати матеріал захоплююче і зрозуміло для учнів. Найбільше розбіжностей в експертів викликали оцінки за такими вміннями, як уміння створювати умови для вільного вираження позицій; уміння поставити себе на місце учня; уміння гармонійно супроводжувати мовлення мімікою, жестами, інтонаціями; уміння виражати свою позицію без не зниження самоповаги учня. Аналіз результатів оцінювання (Таблиця 2) показує, що комунікативні вміння, у яких вчителі є більш успішними, ніж в інших, це: уміння проявляти теплоту і доброзичливість у спілкуванні з учнями, навички емоційної саморегуляції, а також вербальні вміння.

Таблиця 2

**Реалізація вмінь учителів у педагогічному спілкуванні
(індекси середніх значень за максимального = 10)**

Показники вмінь учителя в педагогічному спілкуванні	Досвідчені вчителі	Молоді вчителі	Уся вибірка
1. Уміння проявляти теплоту і доброзичливість у спілкуванні з усіма учнями.	8,92	8,89	8,90
2. Уміння почувати зміни в настрої групи й управляти ними.	8,78	7,16	7,59
3. Багате і виразне мовлення.	9,04	7,75	8,09
4. Уміння створювати умови для вільного вираження позицій, зокрема і критики.	8,29	7,32	7,58
5. Уміння володіти своїм настроєм.	8,88	8,01	8,24
6. Уміння домовитися, якщо знадобиться, практично з кожним.	8,83	7,25	7,67
7. Уміння гармонійно сполучити жести, міміку, інтонації зі змістом мовлення.	8,69	6,48	7,06
8. Уміння поставити себе на місце учня, глянути на проблему його очима.	8,37	6,80	7,21
9. Уміння захоплююче і зрозуміло для учнів викладати матеріал.	8,72	7,54	7,85
10. Уміння вести дискусію на уроці, створювати зв'язок виступу із загальним руслом міркувань, підбивати підсумки.	9,01	6,66	7,28
11. Уміння відкрито виражати свою позицію так, що водночас не знижується самоповага учнів.	8,66	7,55	7,84
12. Уміння визнавати і бачити досягнення кожного, а особливо слабкого учня.	8,56	7,28	7,62
Узагальнений показник	8,73	7,39	7,74

Меншою мірою вчителі володіють невербальними виразними можливостями, умінням зрозуміти позицію учня, слабо володіють

уміннями організатора дискусії, що особливо характерно для молодих вчителів. Досвідчені вчителі одержали більш високі експертні оцінки за всіма комунікативними вміннями, крім уміння проявляти доброзичливість у спілкуванні з учнями, за яким молоді вчителі оцінені нарівні. Частка високих експертних оцінок комунікативної компетентності в досвідчених учителях значно вище, ніж у молодих. Досвідчені вчителі частіше, ніж молоді, реалізують уміння вести дискусію на уроці, створювати зв'язок кожного виступу із загальним руслом міркувань, підбивати підсумки; їхні невербальні прояви більш конгруентні; частіше вдається досвідченим учителям відчувати зміни в настрої класу й управляти ними; вони частіше досягають успіху в переговорах і проявляють уміння глянути на проблему очима учня.

Отже, експертні оцінки комунікативної компетентності добре погоджені і характеризують учителів як вербально компетентних і здатних до емоційної саморегуляції комунікаторів. Водночас ці оцінки відображають обмеження комунікативної компетентності вчителів у володінні невербальними засобами спілкування, у вмінні зрозуміти позицію учнів, вести з ними дискусію на уроці. Комунікативна компетентність досвідчених учителів значно вище, ніж у молодих.

Характеристика самооцінки комунікативної компетентності вчителя у професійному спілкуванні. Самооцінку комунікативної компетентності вчителі давали за частотою реалізації в їхньому педагогічному спілкуванні 10 вмінь учителя, орієнтованого на співробітництво.

Аналіз самооцінок (Таблиця 3) показує, що вчителі оцінюють себе вище за такими вміннями, як уміння проявляти теплоту і доброзичливість у спілкуванні з учнями, вислухувати і проявляти увагу до всіх ідей учнів, відзначають часті випадки повідомлень учнів про помилки або нерозуміння навчального матеріалу.

Високі показники самооцінки вчителів виявляються в умінні показати учням, чому вони навчилися за урок, створювати умови для прояву ініціативи учнів, створювати умови для вільного вираження позицій, зокрема і критики.

Рівень самооцінок молодих і досвідчених учителів є близьким. Можна стверджувати, що самооцінки досвідчених учителів є більш помірними, тому що частка перевищень самооцінок над експертними оцінками комунікативної компетентності в них істотно нижче, ніж у молодих учителів. Половину своїх умінь у педагогічному спілкуванні молоді вчителі оцінили вище, ніж досвідчені. Зокрема, за самооцінками молодих учителів їм частіше, ніж досвідченим, вдається організувати урок і опитування знань так, щоб учнями ситуація не сприймалася як загрозна.

Отже, учителі, коли оцінюють свою комунікативну компетентність, акцентують увагу на власних уміннях проявляти доброзичливість у спілкуванні, уважно вислухувати учнів, організовувати спілкування так, що учні вільно повідомляють про помилки або незрозуміння, тобто характеризують себе як налаштованих на педагогічну комунікацію. Самооцінки комунікативної компетентності показують і не вирішені ще проблеми педагогічного спілкування, як їх бачать учителі. Їм важко показати учням уміння, які були набуті на уроці, прийняти ініціативні висловлення учнів, а не тільки їх вислухати, створювати умови для вільного вираження позицій учнів, критики також. Рівень самооцінок молодих і досвідчених учителів близький.

Таблиця 3

**Самооцінка вчителями комунікативної компетентності
через оцінку вмінь у педагогічному спілкуванні
(індекси середніх значень за максимального = 10)**

Уміння в педагогічному спілкуванні, які піддавалися самооцінці	Досвідчені вчителі	Молоді вчителі	Уся вибірка
1. Уміння проявляти теплоту і доброзичливість у спілкуванні з усіма учнями.	8,76	8,98	8,92
2. Уміння визнавати і бачити досягнення кожного, а особливо слабого учня.	8,38	8,53	8,49
3. Уміння відкрито і ясно виражати свою позицію так, щоб водночас не знижувалася самоповага учнів.	8,38	8,14	8,2
4. Уміння створювати умови для вираження позицій, зокрема і критики.	8,29	7,92	8,02
5. Уміння будувати спілкування з учнями так, що вони повідомляють про помилки або незрозуміння навчального матеріалу.	8,71	8,59	8,62
6. Уміння організовувати ситуацію уроку й опитування знань так, що вона не сприймається учнями як особиста загроза.	7,62	8,71	8,42
7. Уміння показувати учням, чому вони навчилися за урок, які вміння сформували.	7,42	7,35	7,37
8. Уміння заохочувати ситуації, коли учні сперечаються один з одним і обговорюють на уроці проблеми, пов'язані з темою уроку.	8,13	8,39	8,32
9. Уміння вислухувати і проявляти увагу до висловлень та ідей учнів.	8,71	9,02	8,94
10. Уміння створювати умови для прояву учнів на уроці.	8,14	7,84	7,92
Узагальнений показник	8,25	8,35	8,32

Адекватність самооцінок комунікативної компетентності оцінювалася величиною відстані між самооцінкою і середнім значенням експертних оцінок комунікативної компетентності вчителя. Частка вчителів із розривом між самооцінками й експертними оцінками менше середнього значно більша серед досвідчених учителів, які одержали високі експертні оцінки комунікативної компетентності (Таблиця 4).

Таблиця 4

Розподіл високої і низької комунікативної компетентності у групах учителів з адекватною і неадекватною самооцінкою

Комунікативна компетентність	Молоді вчителі		Досвідчені вчителі		Уся вибірка	
	Адекв. самооц.	Неадекв. самооц.	Адекв. самооц.	Неадекв. самооц.	Адекв. самооц.	Неадекв. самооц.
Вище за середній	28	23	22	7	50	30
Нижче за середній	21	40	4	7	25	47

Частка педагогів із розривом між самооцінками й експертними оцінками вище за середню значно більше серед молодих учителів, що одержали низькі експертні оцінки комунікативної компетентності.

Адекватна самооцінка комунікативної компетентності характерна для вчителів з об'єктивно високим рівнем комунікативної компетентності.

Педагогічну успішність учителів експерти оцінювали за схемою оцінки п'яти базових умінь учителя (таблиця 5).

Таблиця 5

Успішність у педагогічній діяльності досвідчених і молодих учителів (індекси середніх значень за максимального = 10)

Уміння вчителя, оціновані експертами	Досвідчені вчителі	Молоді вчителі	Уся вибірка
1. Вибирати методичне рішення з багатьох можливих, використати різноманітні форми і методи роботи.	8,84	7,71	8,01
2. Досягати успіху в урегулюванні конфліктних ситуацій.	8,49	7,94	8,08
3. Домагатися зайнятості на уроці кожного справою, ефективно вирішувати проблеми, пов'язані з дисципліною.	8,61	7,12	7,51
4. Планувати навчальний процес на значний термін.	9,71	7,63	8,18
5. Розвивати в інших уміння вчитися.	8,18	7,36	7,58
Узагальнений показник	8,77	7,55	7,87

Експертні оцінки педагогічної успішності показали, що досвідчені вчителі є більш успішними, ніж інші, у таких професійних уміннях, як планування навчального процесу, управління у вирішенні конфліктних ситуацій. Менш високі оцінки вчителі одержали за вміння домагатися зайнятості кожного справою, розвивати в інших уміння вчитися. Загальний рівень оцінок педагогічної успішності в досвідчених учителів вище, ніж у молодих. Досвідчені вчителі частіше, ніж молоді, реалізують уміння планувати навчальний процес на тривалий термін. Молоді вчителі частіше стикаються на своїх уроках із проблемами, пов'язаними з дисципліною.

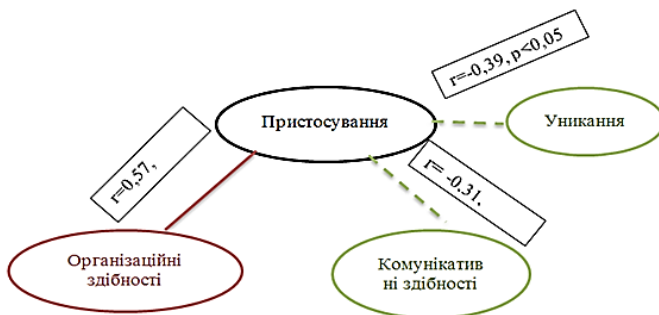
Отже, важливу роль у підвищенні ефективності педагогічної діяльності відіграють професійна комунікація, уміння підтримувати зв'язки з іншими людьми, емпатійність і вміння вислухати. Усі ці показники є важливими у професійній діяльності педагогів, у роботі з учнями у школі.

Кореляційний аналіз результатів дослідження комунікативної компетентності вчителів, в основі якого лежить кореляційний метод за критерієм Пірсона (r), виявив значущість кореляції на двох рівнях: на рівні $p \leq 0,01$ та на рівні $p \leq 0,05$. Виявився прямий кореляційний зв'язок між «Співробітництвом» та «Комунікативними здібностями» ($r = 0,39$, $p < 0,05$). Отже, якщо вчитель прагне встановлювати міжособистісні контакти, тим самим реалізовує свої комунікативні здібності, у нього більші шанси знайти способи взаємодії та співпрацювати з учнями.

За результатами дослідження особливостей комунікативної компетентності проведено кореляційний аналіз. У процесі аналізу було виявлено такі кореляційні зв'язки.

Опишемо передусім кореляційні зв'язки за шкалами «Уникання» та «Пристаосування» ($r = -0,39$, $p < 0,05$). Даний зв'язок є обернено пропорційним, що демонструє відповідну залежність цих шкал як ситуацію, коли чим більше бажання вчителя пристосуватись до умов спілкування з учнями, тим менше він/вона уникають цього спілкування, тим більшим є бажання створювати та підтримувати цю взаємодію.

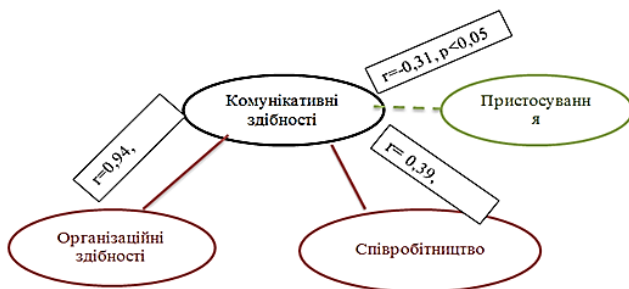
Також виявлено низку інших прямих кореляційних зв'язків між такими шкалами: «Пристаосування» і «Організаційні здібності» ($r = 0,57$, $p < 0,05$). Така залежність свідчить, чим краще вчитель виконує обов'язки організатора, уміє залучити учнів до діяльності та співпраці, може організувати виконання учнями поставлених на уроці завдань та й у час після уроків вміє керувати їхньою діяльністю, тим легше він може пристосовуватись до нових обставин, тим простіше йому/їй поступитись деякими своїми інтересами заради спільної справи, навчання.

Рис. 1. Кореляційна плеяда зв'язків шкали «Приспосування» зі шкалами «Уникання», «Організаційні здібності» та «Комунікативні здібності»

Шкала «Компромiс» прямо корелює зі шкалою «Товариськість» ($r = 0,57$, $p < 0,05$). Тобто компромiс передбачає врегулювання опонентом розбiжностей шляхом взаємних поступок, чим бiльше особа (учитель) може йти на поступки і чим бiльше йому у вiдповiдь iдуть на поступки учнi, тим бiльш товариськими вони є, оскiльки така ситуацiя дозволяє налагодити ближчу взаємодiю в навчаннi. Такий учитель зацiкавлений, говiркий, любить висловлюватися з рiзних питань, охоче знайомиться з новими учнями, любить бути в центрi уваги, нiколи не вiдмовляє у проханнi ще раз пояснити новий чи старий матерiал, хоча не завжди може їх виконати через, наприклад, брак часу.

Виявився прямий зв'язок мiж шкалами «Комунікативні здібності» та «Організаційні здібності» ($r = 0,94$, $p < 0,05$). За ефективних комунікативних здібностей учителя, що реалізуються в умінні спілкуватись з учнями, доносити навчальну інформацію, формувати знання в дискусії чи обговоренні тем тощо, організаційні здібності вiдiграють надзвичайно велике значення, вони допомагають систематизувати, впорядкувати та налагодити грамотну подачу вiдповiдi в навчальному процесi. Отже, данi вчителi мають дуже високий рiвень прояву комунікативностi й організаторських здібностей.

Рис. 2. Кореляційна плеяда зв'язків шкали «Комунікативні здібності» зі шкалами «Прийосування», «Організаційні здібності» та «Співробітництво»

Виявлені прями кореляційні зв'язки вказують на важливу роль етично-моральних норм та цінностей у виникненні та розвитку комунікативної компетентності у професійній діяльності вчителів. Нездатність дотримуватись установлених моральних норм та соціальних стандартів в учнів часто заважає вчителю донести необхідну інформацію. У даному разі важко стверджувати, чи може бути несформованість ціннісно-мотиваційної сфери в учнів бути причиною низького рівня комунікативної компетентності в учителів, та можна зазначити, що такий зв'язок є.

Водночас простежуються обернені кореляційні зв'язки, так, у досліджуваних їх виявлено між шкалами «Компроміс» та «Суперництво» ($r = -0,63, p < 0,05$). У разі виявлення поведінки вчителя як схильної до поступок (обопільно, проте все ж на поступки) це зовсім не сприяє поведінці змагальницькій, яка потребує активного залучення всіх знань та докладання зусиль до підвищення комунікації.

Виявлено також непрямий зв'язок між шкалами «Організаційні здібності» та «Суперництво» ($r = -0,44, p < 0,05$). Чим менша здатність до організації навчальної діяльності в учителя, тим більше його учні у процесі навчання прагнуть досягнути особистого успіху і вступають у боротьбу, турбуються тільки про власні інтереси.

Найявний обернений кореляційний зв'язок шкал «Комунікативні здібності» та «Прийосування» ($r = -0,31, p < 0,05$). Високий рівень навичок спілкування у вчителів абсолютно зменшує необхідність у поведінці, що зводиться до компромісів, тобто згоди йти на поступки в навчальному процесі.

Бачимо, що ефективній комунікативній компетентності вчителя, отже, розвитку комунікативних здібностей, сприяють такі розвинені в нього якості: систематичність та послідовність у спілкуванні; високий рівень організаційних здібностей; здатність організувати групову роботу учнів; здатність організувати здорову конкуренцію в навчанні школярів; уміння врегульовувати конфлікти, а не уникання їх; соціальна компетентність; організація змісту комунікації; позитивне ставлення до учня у процесі комунікації; уміння бути доступним і відкритим для комунікації. Тому вищезазначені якості варто враховувати під час оцінювання комунікативної компетентності вчителів.

ВИСНОВКИ

Професійна компетентність передбачає сукупність знань, умінь і навичок, способів мислення, світоглядних та громадських якостей, морально-етичних цінностей, які постійно розвиваються та визначають здатність педагога успішно здійснювати професійну діяльність. Саме у професійній діяльності вчитель виступає активним суб'єктом спілкування (передає інформацію дітям, їхнім батькам, колегам, приймає інформацію від них, встановлює контакт, забезпечує емоційний комфорт усім учасникам освітнього процесу). Комунікативна компетентність педагога нині вважається основою ефективної професійної педагогічної компетентності.

Проведене психологічне дослідження дало можливість виявити рівень розвитку комунікативних навичок педагогів, їхні способи поведінки в конфліктних ситуаціях, зіставити отримані дані з метою їх урахування під час виконання професійних обов'язків.

Отже, результати дослідження стилів поведінки особистості в конфліктній ситуації показали, що більшість педагогів обирають компроміс та співпрацю, менше – уникання, суперництво або пристосування.

Оцінки комунікативної компетентності відображають обмеження комунікативної компетентності вчителів у володінні невербальними засобами спілкування, у вмінні зрозуміти позицію учнів, вести з ними дискусію на уроці. Комунікативна компетентність досвідчених учителів значно вище, ніж у молодих. Коли оцінюють свою комунікативну компетентність, учителі акцентують увагу на власних уміннях проявляти доброзичливість у спілкуванні, уважно вислухувати учнів, організовувати спілкування так, щоб учні вільно повідомляли про помилки або нерозуміння, тобто характеризують себе як налаштованих на педагогічну комунікацію. Самооцінки комунікативної компетентності показують і не вирішені ще проблеми педагогічного спілкування, як їх бачать учителі. Їм важко показати учням уміння, які

були набуті на уроці, прийняти ініціативні висловлення учнів, а не тільки їх вислухати, створювати умови для вільного вираження позицій учнів, критики також.

Перспективу подальших досліджень ми вбачаємо у вивченні відмінностей комунікативної компетентності сучасного вчителя та викладача вищої школи на різних етапах професійного становлення.

АНОТАЦІЯ

У статті розкрито результати експериментального дослідження рівня сформованості комунікативної компетентності педагогів, їхній вплив на професійну діяльність фахівців.

Результати проведеного дослідження засвідчили, що ефективній комунікативній компетентності вчителя, отже, розвитку комунікативних здібностей, сприяють такі розвинені в нього якості: систематичність та послідовність у спілкуванні; високий рівень організаційних здібностей; здатність організувати групову роботу учнів; здатність організувати здорову конкуренцію в навчанні школярів; уміння врегульовувати конфлікти, а не уникати їх; соціальна компетентність; організація змісту комунікації; позитивне ставлення до дітей у процесі комунікації; уміння бути доступним і відкритим для комунікації.

Експериментальна робота дозволила виявити рівень розвитку комунікативних навичок педагогів, їхні способи поведінки в конфліктних ситуаціях, зіставити отримані дані з метою їх урахування під час виконання професійних обов'язків. Результати дослідження стилів поведінки особистості в конфліктній ситуації показали, що більшість педагогів обирають компроміс та співпрацю, менше – уникання, суперництво або пристосування.

Оцінки комунікативної компетентності відображають обмеження комунікативної компетентності вчителів у володінні невербальними засобами спілкування, у вмінні зрозуміти позицію учнів, вести з ними дискусію на уроці. Водночас комунікативна компетентність досвідчених педагогів значно вище, ніж у молодих.

ЛІТЕРАТУРА

1. Васьков Ю. Комунікативна компетентність учителя фізкультури. *Здоров'я та фізична культура*. 2006. № 6. С. 3–5.
2. Выготский Л. Педагогическая психология. Москва : Педагогика-Пресс, 1999.
3. Грейліх О. Мовленнєвий етикет як складова професійно-педагогічної комунікації педагога. *Psycholinguistics. Психолінгвістика*. 2017. № 22 (1). С. 58–69. DOI: 10.5281/zenodo.1087504.

4. Жинкин Н. Речь как проводник информации. Москва : Наука, 1982.
5. Капська А. Соціальна робота : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2005.
6. Комінко С. Кращі методи психодіагностики : навчальний посібник. Тернопіль : Карт-бланш, 2005.
7. Корніяка О. Комунікативні чинники професійного самоздійснення викладача вищої школи. *Psycholinguistics. Психолінгвістика*. 2018. № 23 (1). С. 139–159. DOI: 10.5281/zenodo.1211179.
8. Леонтьев А. Основы психолінгвістики. Москва : Смысл, 1999.
9. Поперечна Л. Комунікативні здібності вчителя як одна з важливих складових його професіограми. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія «Педагогічні науки»*. 2012. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2012_1_14.
10. Рубинштейн С. Основы общей психологии. Санкт-Петербург : Питер, 2002.

Information about the authors:

Subashkevych I. R.,

Candidate of Psychological Sciences,
Associate Professor at the Department of Special Education and Social Work
Ivan Franko National University of Lviv
1, Universytetska str., Lviv, 79000, Ukraine

Korniat V. S.,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Special Education and Social Work
Ivan Franko National University of Lviv
1, Universytetska str., Lviv, 79000, Ukraine